

**XULQI OG‘ISHGAN BOLALAR BILAN ISHLASHNING
MUHIM PSIXOLOGIK VAZIFALARI**

Abdullayeva Baxtiniso Djurayevna

Qashqadaryo viloyati, Qamashi tumani 17-maktabi psixologi

Sa'dullayeva Sevara Allaberdiyevna

Qashqadaryo viloyati, Qamashi tumani, 83-maktab psixologi

Berdiyorova Nodira

Qashqadaryo viloyati, Qamashi tumani, 11-maktab psixologi

Annotatsiya: Maqolada xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlashning psixologik jihatlari, ularning sabablarini aniqlash, tarbiyaviy yondashuvlar va ijobiy natijalarga erishish usullari ko‘rib chiqilgan. Ushbu tadqiqot maktab psixologlari va pedagoglarga amaliy yo‘l-yo‘riq sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: xulqi og‘ish, bola psixologiyasi, tarbiya, muloqot, motivatsiya, ijtimoiy ko‘nikmalar, stress, ota-ona yondashuvi, pedagogik strategiya, ijobiy o‘zgarish.

KIRISH

“Og‘ishgan xulq” deganda odatda bolaning xulqi barqaror bo‘lmagan, nazorat qilinmaydigan yoki tez-tez o‘zgaradigan holati nazarda tutiladi. Buni bir nechta jihatdan tushuntirish mumkin:

- Hissiy nazorat yetishmasligi – bola tez xafa bo‘ladi, asabiylashadi, kichik narsalarga qattiq reaksiya beradi.
- Ijtimoiy qoidalarni buzish – maktabda yoki uyda odatiy qoidalarni, tartibni hurmat qilmaydi, do‘stlar bilan mojaroga tushadi.
- Xatti-harakatlarning oldindan aytib bo‘lmasligi – u nimani qilishi oldindan bilinmaydi, ba’zida agressiv, ba’zida befarq bo‘ladi.
- Motivatsiya va intizomning yetishmasligi – vazifalarni bajarishga qiziqish kam, o‘zini o‘zi nazorat qilmaydi.

Psixologiyada bunday holatlar ko‘pincha hissiy va ijtimoiy rivojlanishdagi muammolar, oilaviy muhit, stress yoki e‘tibor yetishmasligi bilan bog‘liq bo‘ladi.

Xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlash har bir maktab psixologi va o‘qituvchining muhim vazifalaridan biridir. Bunday bolalar ko‘pincha ijtimoiy qiyinchiliklar, ota-ona e‘tiborining yetishmasligi yoki ichki emotsional muammolar tufayli xulqi noaniq bo‘lishi mumkin. Shu sababli, ularni tushunish va psixologik yondashuvni to‘g‘ri tanlash zarur.

Psixologik yordamning birinchi vazifasi bolaning hissiy holatini aniqlashdir. Bu jarayonda kuzatish, suhbat va o‘yinlar orqali uning qaysi vaziyatlarda xulqi og‘ishishi, nima bilan bog‘liqligi aniqlanadi. Shu asosda individual ish rejasi tuziladi.

Bolalar bilan ishlashda ishonchli muloqot oʻrnatish muhim. Psixolog va oʻqituvchi bolaning his-tuygʻularini tinglashi, uni tanqid qilishdan koʻra, ragʻbatlantirishi kerak. Bu usul bolaning oʻzini qabul qilinishini his qilishiga yordam beradi.

Xulqi ogʻishgan bolalarda motivatsiya muammosi ham koʻp uchraydi. Shu bois, ularning ijobiy harakatlarini ragʻbatlantirish, kichik yutuqlarini eʼtirof etish va oʻzini muvaffaqiyatli his qilish imkoniyatini yaratish zarur.

Ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantirish ham katta ahamiyatga ega. Bolaga hamkasblar bilan munosabatda boʻlish, oʻz hissiyotlarini boshqarish va konfliktlardan qochish koʻnikmalarini oʻrgatish, uning xulqini barqarorlashtirishga yordam beradi.

Stress va emotsional taranglikni kamaytirish usullari ham ishlatiladi. Masalan, nafas olish mashqlari, qisqa meditatsiya yoki ijodiy faoliyat bolalarning hissiy holatini tinchlantiradi va xulqini yumshatadi.

Ota-ona bilan hamkorlik psixologik ishning muhim qismidir. Ularning yondashuvi, tarbiyaviy usullari va uy sharoitida qoʻllanadigan qoida va cheklovlar bolaning xulqini ijobiy yoʻnaltirishda hal qiluvchi rol oʻynaydi.

Pedagoglar ham muhim vazifani bajaradi. Dars jarayonida psixolog tomonidan belgilangan strategiyalarni qoʻllash, bolaga qoʻllab-quvvatlash koʻrsatish va qoidalarni bir xilda taʼminlash xulqni normallashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ijobiy oʻzgarishlarni muntazam baholab borish lozim. Har bir kichik yutuq va muvaffaqiyat bolani ruhlantiradi va xulqni barqarorlashtirish jarayonini tezlashtiradi.

Natijada, xulqi ogʻishgan bolalar bilan ishlash sistemali, sabr-toqatli va individual yondashuvni talab qiladi. Psixologik vazifalarning toʻgʻri bajarilishi, bolaning hissiy barqarorligini oshiradi va uning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi.

Inson axloqi toʻgʻrisidagi ilmiy tasavvurlar dastlab XX asrning boshlarida bixevioristlar tomonidan psixologiya fanining predmeti deb talqin qilingan vaqtdan boshlab, ayniqsa, shiddatli rivojlanish tusini oldi. Dastlab axloq tushunchasi doirasida shaxsning istalgan tashqi kuzatiluvchilar, “raqobat - reaksiya” sxemasi boʻyicha kuzatiladigan (harakatlanuvchan, vegetativ, nutqiy) tushundilar. Adabiyotlarda qayd etilishicha 1931 yilda axloqiy qarshlarni pedagogika-psixologiya fanining asoschisi asoschilaridan biri Djon Uotson tomonidan “Tuxumning mahsuldorlik xususiyatishuki xar lahzasida dunyo yuzini koʻruvchi va organizm rivojlanish darajasini yanada murakkablashib boruvchi faolliyatning uzluksiz oqimi” degan qarashlari bilan ham shaxs shakillanishi jamiyatning har qanday ijobiy va salbiy taʼsirlarida koʻrishimiz mumkin.

“Axloq” tushunchasining barcha koʻrib chiqilgan tavsifnomalari uning shaxsning faoliyat jarayonlaridagi turli koʻrinishlarida ham toʻla maʼnoda farqlana oladi. Biz pedagogika va psixologiya mutaxasislari tomonidan amalga oshiriladigan jarayonlar

asosan “Og’ishgan xulq” tushunchasi bilan bog’liq bo’lgan jarayondir. Biz uchun muhim bo’lgan “shaxsning og’ishgan xulqi” tushunchasini ta’riflashga o’tishdan oldin biz psixologik va pedagogik jarayonlarni ham amaliy faoliyatda o’rganishimiz lozim.

Shuningdek bu Shaxs va uning og’ishgan xulqini quyudagi tarifda keltirib o’tamiz - bu umumqabul qilingan yoki rasman o’rnatilgan ijtimoiy me’yorlarga mos tushmaydigan axloq. Xulosa qilib aytganda, bu mavjud xatti-harakat, mavjud qonunlar, vazifalar, qoidalar, an’analar va ijtimoiy buyruqlarga mos tushmasligi yoki aslidan o’zgacha ifodalanishi mumkin? .

Bola shaxsidagi Deviant va deviansiya tushunchalari axloqni me’yoriy ortiq yoki me’yordanko’p og’ishgan axloqiy xususiyat sifatida aniqlaganda quyudagilarni esda saqlash kerakki, xar bir ijtimoiy me’yorlar o’zgarishi va takrorlamas bolishini. Bu, o’z navbatida, biz pedagog va psixologlardan boy tajribani talab qiladi. Shubhasiz, deviant axloq - bu har qanday me’yorlarni emas, balki ushbu jamiyat uchun va ayni shu vaqtda birmuncha muqim bo’lgan ijtimoiy me’yorlarnigina buzilishi bilan tavsiflanadigan hodisadir.

Shaxsning va deviant xatti xarakati va axloqiy ko’rinishlari , uning namoyon bo’lishidagi muhim jarayonlarni boshqa bir odamlar tomonidan ijobiy yoki salbiy baholanishini ko’rishimiz mumkin. Salbiy yoki ijobiy baho jamoatchilikning turli muhokamalari yoki ijtimoiy cheklovlarga , shu jumladan, jinoiy yoki aksincha ma’muriy jazo shakli ko’rinishida namoyon bo’lishi mumkin. Dastavval, sanksiyalar istalmagan axloqning oldini olish vazifasini bajaradi. Masalan, jazo muddatini o’tab, “me’yoriy” tushunchasini anglagan va hayotga qaytgan odamning moslashuvdagi qiyinchiliklarida biz bu xolatni yaqol ko’rishimiz mumkin.

Insonning mavjud xatti harakatlarini tuzatish orqali yangi hayot boshlashga intilishi, extiyojlarini ortishi ko’pincha atrofdagi mavjud odamlarning yoki jamiyatning ishonmasligi, ularni rad etilishlari natijasida tubdan o’zgaradi. Deviant (giyohvand, jinoyatchi, o’z-o’zini o’ldiruvchi va h.k.) tamg’asi sekin-asta deviant barobarlikni (o’z-o’zini qis qilishni) shakllantiradi. Shunday qilib, axmoqona shuxrat xavfli yakkalanishni kuchaytiradi, ijobiy o’zgarishlarga to’sqinlik qiladi va deviant axloqning takrorlanishini chaqiradi.

Og’ishgan xulqning xususiyatlariga to’xtaladigan bo’lsak bu shaxsning o’zi yoki atrofdagilarga ahamiyatli tarzda hayot sifatini pasaytirgan holda real zarar keltirishi hisoblanadi. Bu esa quyudagi holatlarda namoyon bo’ladi

- Mavjud tartibning noturg’unligi,
- Ma’naviy va moddiy zarar keltirish,
- Jismoniy zo’rlilik va dard-alam yetkazish,
- Sog’lig’ining yomonlashishi bo’lishi mumkin.

Deviant axloq o’zining eng keyingi ko’rinishlarida shaxs va uning atrofdagilari uchun bevosita xavf tug’diradi, masalan, suitsidal axloq, zo’ravonlik jinoyatlari,

“og’ir” giyohvand moddalar iste’mol qilish. Zararning psixologik markeri o’sha odamning o’zi yoki uning atrofida qilishdir.

XULOSA

Shu o’rinda patologik axloqning turli ko’rinishlarini ham keltirib o’tsak tibbiy me’yordan og’ish- birinchi darajasi tibbiy aralashuvni talab qilmaydi. Bunday toifadagi insonlarga belgilangan mutaxassislar yani psixiatr o’z yordamini bera oladi agarki inson o’zida istak va xoxish bo’lsa. masalan, psixik kasallarning deviant axloqi alohida sifati va xatti xarakter sifatida o’rganiladi. Patologik axloq kasallik holati ta’siri ostida shaxsning o’z harakatlarini anglash va nazorat qilish qobiliyati ahamiyatli tarzda pasayishini nazarda tutadi. Bugungi kunda yuqorida aytib o’tilgan keltirilgan fikrlar ayni damda jamiyatimizda kezib yurupti ularni tuzatish va kelib chiqaruvchi oqibatlarini oldini olish uchun barcha mutaxassislar birgalikda xarakter qila olishimiz lozim. Shunday qilib, og’ishgan xulqli shaxs “sog’liq - kasallik oldi - kasallik” psixopatologik o’qida istalgan joyni egallashi mumkin. Shuning uchun ham jamiyat qonun qoidalari biz mutaxassislarga mana shunday meyorlarni anglash va ijobiy hal etish masalasini dolzarb masala ekanligini takidlamaqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Azizxodjaeva N.N. Voprosq podgotovki uchitelya v sisteme neprerqvnogo pedagogicheskogo obrazovaniya. -T.: TGPI, 1995. -64 s.
2. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O’smirlar o’rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o’ziga xos xususiyatlari. *Science and Education*, 4(2), 969-972.
3. Muslimov N.A. Bo’lajak kasb ta’limi o’qituvchisini kasbiy shakllantirish. - Toshkent: Fan, 2004. - 130 b.
4. Nishonova, M. Y., & Kamolova, A. O. (2021). USING CASE STADE TECHNOLOGY IN LEGAL EDUCATION FOR TEENAGERS. *Экономика и социум*, (8), 42-45.
5. Internet-resurs: <http://www.krsu.edu.kg/vestnik/v3/a15.html>
6. Bannayev, M. S. (2022). O’zbeksitonda psixologik diagnostika va psixologik korreksion faoliyatni amalga oshirishdagi muammolar va yechimlar. *Science and Education*, 3(6), 701-703